

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.161.2'373.2 423

УДК 811.161.2'373.23:821

DOI 10.35433/philology.2(100).2023.90-100

СВОЄРІДНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ "ВИФЛЕЕМ" ВОЛОДИМИРА ЛИСА

А. І. Вегеш*

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів – важливих елементів художнього твору, засобів створення образу. Назви літературних героїв несуть семантичне навантаження, низку прихованих асоціацій, а також увиразнення базових конотацій (національної, регіональної, соціальної, хронологічної, емоційно-експресивної).

Мовна майстерність письменника безпосередньо пов'язана зі стратегією вдало обраних імен персонажів. Для багатьох авторів така стратегія провідна. Не є винятком і сучасний український письменник Володимир Лис.

Мета – дослідити літературно-художні антропоніми, що функціонують у романі "Вифлеєм" Володимира Лиса. Наше завдання – розкрити ту інформацію, яка зашифрована в назві героя і яка формує образ.

Роман-триптих Володимира Лиса "Вифлеєм", що складається з трьох частин "Дитя", "Вогонь", "Дім", об'єднаний символічною назвою. Назва роману, як і заголовки кожної частини, несуть відповідну інформацію.

Доведено, що літературно-художні антропоніми, які функціонують у романі В. Лиса, утворені на основі реальних та придуманих антропонімів, а їхній потенціал безмежний. Дослідження літературно-художньої антропонімії роману дало змогу виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають найрізноманітніші фактори. Назви персонажів, що наділені багатством стилістичних функцій, значними виражальними можливостями, – невід'ємний елемент літературно-художнього тексту.

Серед розрядів літературно-художніх антропонімів найчастотніші імена (імена богів, людей різних історичних зрізів, різних антропосистем, придумані й реальні). З'ясовано, що імена головних героїв є інформаційно-оцінними, з відтінками експресії. Ми дослідили також своєрідність прізвищ, прізвиськ, псевдонімів літературних героїв.

Звернено увагу на особливий вид літературно-художніх антропонімів – абстрактоніми (абстрактні поняття, що стали онімами).

Доведено, що літературно-художні антропоніми в романі В. Лиса – важливі елементи його стилістики, які виконують активну роль у створенні загальної образності твору, несуть інформацію, котра міститься в доонімній семантиці основи літературно-художнього антропоніма, розкривається через словесну авторську характеристику героя,

* кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
(Ужгородський національний університет)
anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0430-2447

увиразнюється базовими конотаціями реального антропоніма в його літературному прототипі.

Ключові слова: антропосистема, апелятив, ім'я, літературно-художній антропонім, прізвисько, прізвище, символічне значення, характеристика.

ORIGINALITY OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVEL "BETHLEHEM" BY VOLODYMYR LYS

Vehesh A. I

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes — important elements of an artistic work, means of creating an image. The names of literary heroes carry a semantic load, a number of hidden associations, as well as the expression of basic connotations (national, regional, social, chronological, emotional, and expressive).

The writer's linguistic skill is directly related to the strategy of well-chosen character names. For many authors, this strategy is the leading one. Modern Ukrainian writer Volodymyr Lys is no exception.

The goal is to study the proper names of the literary heroes that function in the novel "Bethlehem" by Volodymyr Lys. Our task is to reveal the information that is encrypted in the name of the hero and that forms the image.

The triptych novel "Bethlehem" by Volodymyr Lys, consisting of three parts "Child", "Fire", "Home", is united by a symbolic title. The title of the novel, as well as the titles of each part, carry relevant information.

It is proved that the proper names of the literary heroes that function in the novel by V. Lys are formed on the basis of real and invented anthroponyms, and their potential is limitless. The study of the proper names of the literary heroes of the novel made it possible to reveal the individual and stylistic features of the proper names of the characters, the creation of which is influenced by a wide variety of factors. The names of the characters, endowed with a wealth of stylistic functions and significant expressive possibilities, are an integral element of the literary text.

Among the categories of the proper names of the literary heroes, names are the most frequent (names of gods, people of different historical periods, different anthroposystems, invented and real). It was found that the names of the main characters are informative and evaluative, they contain the shades of expression. We also investigated the originality of surnames, nicknames, and pseudonyms of literary heroes.

Attention is drawn to a special type of the proper names of the literary heroes – abstract-onyms (abstract concepts that have become onyms).

The article proves that the proper names of the literary heroes in the novel by V. Lys are important elements of his stylistics, while carrying information they are playing an active role in creating the general imagery of the work. Such information is contained in the pre-onym semantics of the basis of the proper name of the literary hero, it is revealed through the verbal author's characteristic of the hero, and is expressed by the basic connotations of the real anthroponym in its literary prototype.

Keywords: anthroposystem, appellative, name, proper name of the literary hero, nickname, last name, symbolic meaning, characteristic.

Постановка наукової проблеми.

Літературно-художній антропонім – важливий елемент художнього твору, один із засобів створення образу. Назви літературних героїв несуть семантичне навантаження, низку прихованих асоціацій, а також увиразнення базових конотацій (національної, регіональної, соціальної, хронологічної, емоційно-експресивної).

Літературно-художні антропоніми, які функціонують у творах сучасних українських письменників, укотре засвідчили, що потенціал українського власного імені безмежний. Дослідження літературно-художньої антропонімії романів сучасних авторів дає змогу виявити індивідуально-стильові особливості власних назв персонажів, на творення яких впливають найрізноманітніші

фактори. Назви персонажів, наділені багатством стилістичних функцій, значними виражальними можливостями, – невід’ємний елемент літературно-художнього тексту

Мовна майстерність письменника безпосередньо пов’язана зі стратегією вдало обраних імен персонажів. Для багатьох авторів така стратегія основна. Не є винятком і сучасний письменник Володимир Лис.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська літературна ономастика має потужний фундамент із теоретичних питань та методології дослідження, закладений працями Ю. Карпенка, М. Карпенко, А. Белея, М. Торчинського та ін. Дослідженню функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів у творах українських письменників присвятили свої праці Е. Боєва, Н. Бербер, В. Галич, О. Горбач, Т. Гриценко, А. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, Г. Лукаш, А. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра-Шепітко, А. Соколова, Г. Шотова-Ніколенко та ін.

Літературно-художні антропоніми у творах В. Лиса, зокрема в романі "Століття Якова", досліджувала І. Левчук. Н. Цівун проаналізувала стилістичні функції антропонімів у романі "Соло для Соломії", а В. Філінюк – поезику власних назв.

Об’єктом нашого дослідження також були літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах "Століття Якова", "Соло для Соломії", "Стара холера", а також ми досліджували роль заголовків у романах В. Лиса.

Мета дослідження. Наша стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів, що функціонують у романі "Вифлеєм" Володимира Лиса. Завдання – розкрити ту інформацію, яка зашифрована в назві героя і яка формує образ.

Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу й використання традиційного описового методу та його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та

узагальнення, дає змогу виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінку інформацію в семантичній структурі онімів, а також дослідити використання узуальних а оказіональних одиниць авторського ономастикону. Стилістично-контекстологічний підхід дає змогу встановити емоційно-експресивний зміст онімів як складника художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Заголовку в художньому творі належить істотна роль, він дає простір для роздумів і висновків. "Майже для всіх романів В. Лиса характерним є тісний зв’язок між заголовком і текстом. Цей зв’язок із темою найчастіше реалізується через номінацію дійових осіб. У заголовках – кодування авторського задуму. У них сконцентровані різні конотації, вони розкривають тему та ідею твору, формують характери, впливають на читача, спонукають до прочитання та узагальнень" [2: 114–115]. Роман-триптих Володимира Лиса "Вифлеєм", що складається з трьох частин: "Дитя", "Вогонь", "Дім", – об’єднаний символічною назвою. Назва роману, як і заголовки кожної частини, несуть відповідну інформацію. Від біблійних часів і до сьогодення майже нічого не змінилося: народжуються діти, горить у вогні земля, клеочуть війни, а люди на згарищі будують дім, бо життя продовжується. Місто Вифлеєм стало символічним, адже тут народилися цар Давид та Ісус Христос. У Святому Письмі Вифлеєм – "будинок Давида", "дім хліба". Але це місто також пов’язане з іменем злочестивого Ірода – убивці всіх немовлят у Вифлеємі та його околицях. Як і колись, так і сьогодні... Назва Вифлеєм пов’язує різні частини, мотиви, історичні відрізки роману, "її зв’язки з твором

виявляються складними і багатозначними. ...З одного боку назва твору підказується самим його змістом, породжується його суттю, а з іншого – стоїть традиція, індивідуальні уподобання письменника, ті чи інші обставини, іноді просто випадкові" [6: 30–31].

На сторінках роману проживають своє життя сотні персонажів. У кожного героя своє місце, доля, ім'я. Імена літературних персонажів "можуть набувати характеру яскравих аналогій, культурних алузій, асоціацій явних і ледь уловних, загальноприйнятих і езотеричних. Уже саме тільки занурення в художній текст надає імені нових якостей, які можуть відбивати певні характеристики історичної доби, смаки та уподобання читацької аудиторії, горизонти сприйняття та фокус аналізу" [4: 84]. Насамперед маємо низку найменувань, які називають Бога. У першій частині роману "Дитя" йдеться про маленького Ісуса, тому й переважають такі назви, як Дитя, Дитятко ("*Ідіть і пильно розповідайте про те Дитятко, що має народитися*" [7: 12]; "*Ірод не знав, що те Дитя, якого він боїться, вже разом з Марією і Йосипом – у Єгипті*" [7: 14]). Первосвященники називають його Вождем ("*І ти, Вифлеєме, не менший нічим між осадами Юдиними, бо в тебе з'явиться Вождь, що буде Він пасти народ Мій ізраїльський*" [7: 10]). Люди чекають на Сина Божого, Він має відповідну назву ("*А ще він почув, що тут чекають приходу посланця Бога – Месії...*" [7: 82]).

Є в романі назви давніх єгипетських богів ("*Він відкоркував посудину й запропонував Скитію спробувати напій, якого колись подарували єгиптянам боги Амон і Атон, а освятив бог Сонця Ра...*" [7: 78]).

Літературно-художній антропонім Ірод належить реальній людині, але в художньому творі ім'я історичної особи наповнюється різними конотаціями. Імена Гея, Ірод, як і імена Юлій Цезар, Октавіан Август, Публій Сульпіцій Квіріній, Дарій, Рамзес, Клеопатра та

інші, "створять історичну канву роману, забезпечують йому часову легітимність. Реалістичний історизм літературно-художнього твору зазвичай непереконаливий без історично правдивих антропонімів" [1: 36–37]. Цар Ірод серед героїв частини "Дитя" – один із головних персонажів. Він називає себе Великим Царем, Великим Іродом ("*І він, Ірод Великий, змушений буде (яка ганьба) приходити до чужинця...*" [7: 18]). Римський сенатор та намісник римського імператора в Сирії Квіріній називає Ірода царком, глузує над над його назвою – Великий ("*Йому розповідали про жорстокість і підступність Ірода. Його ще називають Іродом Великим, ха! Для своїх підданих він, може, й великий*" [7: 25]; "*Його ще називають Великим, що трохи смішно, зважаючи на розміри царства. Квіріній засміявся...*" [7: 186]).

Ім'я Ірод перейшло в загальну назву, так називають "дуже жорстоку, люту людину; ката, недолюдка" [3: 506]. Стара Софія під час голодомору згадує біблійний Вифлеєм: "*Скіло то діток уже в Сокирівцях повмирали? А у всьому краї? А по всій Україні? ...а що змінилося після Вифлеєму? Чого на світ Божий з'являються нові Іроди?*" [7: 626].

Героїв першої частини роману автор наділив іменами, які були характерними для того часу та території, де відбувалися події. Імена латинського, єврейського, арабського походження тісно перетлітаються. Більшість із них виконує номінативну функцію: Агрикула, Віорина, Кводій, Клаудія, Мартон, Мателій, Суматея; Авігея, Авнер, Естер, Йонатан, Йосип, Маріам, Мордехай, Симеон, Сихем, Хаїм, Шпрінца; Абіялла, Ментамен. Автор привертає увагу до імені Естер, жінки, яка рятувала своє немовля. Бідні батьки нарекли свою доньку "*на честь цариці Естер, яка врятувала юдейський народ од загибелі*" [7: 115]. Вони вважали, що царське ім'я вплине на долю дівчинки. Доантропонімне значення імені спрацьовує в тексті. Ім'я Естер – давньоєврейського

походження, запозичене з перської мови, що означає "зірка" [10: 118]. Для недоумкуватого Сихема Естер схожа на зірку. Скитій задмислюється над долею Естер та її сина, саме зірка у вікні спонукає його до правильних дій ("На мить, всього лиш на мить, коротку, як зблиск, Скитію здалося, що то дивиться око тієї жінки-дівчинки. Естер. Заглядає в його очі й душу. Прагне зустрітися з його душею" [7: 157]; "Ім'я це спершу з'явилося у його свідомості як вибух якоїсь маленької-маленької, але пекучої кульки, а потім враз стало далекою ледь чутною піснею" [7: 169]). Сина Естер назвали Кедаром. Це буде єдине ім'я з емоційною навантаженістю. Мати називає його здрибно-пестливо *Кедарчик*. Хаїмові сподобалося це ім'я, "бо нагадувало про кедр" – назву міцного дерева.

Серед скіфських імен, які є авторською творчістю, виділяємо імена Ітомав, Матаара, Ардоб. Вродливий і мужній раб Скитій, полонений із широких степів Скіфії (Скитії), отримав назву за територіальною належністю ("Сюди ж, у цю каменоломню, і потрапив Ітомав, тут він став Скитієм. Так його почали називати товариші по неволі. Бо був скитом-скіфом" [7: 40]). Він був сильним і розумним, хоч і рабом, та в його погляді Квіріній бачив вільну людину навіть на каторзі. Ірод теж убачав у цьому рабові силу духу, непокору: "Ти справді зі Скіфії? – Так, ваша величність, – смиренно відповів раб. Навіть у його смиренності Іродові ввижалася непокора. Раб наче й не був рабом" [7: 64]. Скитій, щоб отримати волю, полює за Естер і за дитиною. Він їх знайде, але в руки Ірода не віддасть, за це пройде через катування, його розіпнуть ("Він помре, один обіч шляху, не за людство і його ліпшу долю, а за маленького хлопчика, сина пастуха..." [7: 195–196]). Скитій, давній предок українців, уособлює мужність, прагнення до волі, готовність іти на самопожертву. Скільки сьогодні таких мужніх воїнів стали на захист дітей України!

Друга частина роману "Вифлеєм" присвячена подіям Другої світової війни. Події відбуваються в "охопленій вогнем Україні". Історичний фон твору створюють літературно-художні антропоніми, які іменують реальних історичних осіб: Гудеріан, Сталін, Гітлер, Черчилль, Канарис, Хрущов, Андрей Шептицький.

В. Лис змальовує трагічні долі людей різних національностей, які опинилися в лабетах війни. "Долями своїх героїв автор вимірює їхні імена, намагаючись збагнути всю складність і неповторність діалектики їх внутрішнього зв'язку" [4: 135].

В українському містечку Любині німецький офіцер Генріх фон Заукель, граф одного з найзнатніших аристократичних родів, закохується в напівеврейку Бетті. Для людини "вищої раси" цей поступок був неприйнятним. Уже за самим найменуванням можна визначити, що людина знатна. Ім'я героя це підтверджує також, бо в перекладі з давньонімецької означає "багатий, могутній" [5: 385]. Генріх допоможе Бетті вирватися з гетто, але сам втратить багато. Їхній дворічний син буде розстріляний німцями. Бетті скаже Генріхові: "А дітей тут розстріляли до двох тисяч..." [7: 386]. "Усередені Генріха щось здригнулося. Він подумав, що давня історія повторюється в їхній новітній імперії, що проголосила себе тисячолітньою. Євреїв, як і циган, взагалі не вважають за людей, а слов'яни є недолюдьми. ...Жорстоко, як діти, яких знищили у Вифлеємі, бо вони заважали спокійно жити царю Іроду" [7: 398]. Генріх схожий на римського Квірінія, який шкодував, що "прирік на смерть благородну людину" – раба Скитія. Він задмислюється, що вбивав також: "А хто питав, які люди ті, яких знищували під час цієї війни, як і сотень, тисяч воєн у минулому? Хто були ті люди, яких на війні вбив, відправив на той світ (якщо той є, звичайно) він, Генріх фон Заукель? Просто безіменні вороги? Вороги рейху?" [7: 398].

Єврейська дівчина Беттіна Фогельман закінчила романо-германський факультет Варшавського університету, стажувалася в Берлінському університеті. Але зачарувала вона Генріха тим, що "заведено називати особливим шармом". У романі найчастіше натрапляємо на розмовний варіант її імені – Бетті. Первісне його значення – "бог – моя клятва" [10: 129] або та, що любить бога. Бетті нагадує Естер, що дарувала світло ("Бетті на мить, всього лиш на якусь секунду, але обернулася. Оглянулася і наче послала йому невидимий промінець. Сяйво маленького тоненького промінчика..." [7: 247]; "Бетті була загадковою, але від неї йшло непомітне окові, але добре відчутне сяйво, якому мимоволі хотілося розкрити свою душу, як квіти розкривають пелюстки назустріч сонячному світлу. Бетті була для Яринки чарівною феєю" [7: 291]). В основі її прізвища є німецький апелятив *vogel*, що означає птах. Птахи і світло – символи волі. Бетті вийде заміж за Левка Богуша, прізвище за чоловіком (Богуш – від Богуслав – той, хто славить Бога [11: 66]) лише відповідає її імені. У цій частині, як і в першій, багато антропонімів, що належать до різних антропосистем: німецькі (Гайнц, Гаазе, Генрієтта, Герда, Густав, Лотта, Луїза, Матильда, Клементина, Дітріх Куртц, Франц, Шредер); польські (Віслава, Збігнєв, Кшись, Тадеуш, Теодор, Тодоська); українські (Левко, Ганка, Марія, Трохимко, Маринка, Тетянка, Одарка, Настя, Тарас, Юстина, Тиміш, Мотрунка, Парасочка, Роман, Панас, Пилип, Юхим); єврейські (Давид, Евер, Мойша, Циля Шварц, Коberman).

В. Лис у частині "Вогонь" вузлами кохання поєднав не тільки німецького аристократа з єврейською дівчиною, але й українку Яринку з поляком Збишеком.

Ім'я Ярина (Ірина) походить із грецької мови і означає "мир", "спокій" – мирна [10: 156]. Яринка була проти бійні українців і поляків, вона попереджує про наступ на польську

колонію: "Вам треба кудись відступити... Яринка – я не знаю, але інакше буде велика бійня. Я не хочу цього, Збишеку. Я хочу, щоб ти лишився живим" [7: 440–441]. На жаль, і її політ, політ пташки, перервала куля. Дівчина вперто називається Яринкою під час знайомства зі Збишеком: "Яринка, – назвалася дівчина. – Іренка, – з якоюсь особливою, аж співочою інтонацією повторив Збишек. – Не Іренка, а Яринка, трохи сердито наголосила Яринка, і він одразу погодився: Добре, Яринка...Яринка" [7: 263]. Як бачимо, не європейський варіант Ірен чи російський Ірина, а власне український відстоює героїня. Таким чином, відбувається ідентифікація за національністю. Збігнєв хвалився своєму братові Тадеушу, що "ліпшою дівчини за його Іренку, а по-русинськи Яринку, нема" [7: 412]. Яринка називає себе лісовою дівчиною з села Лісівці. Збишек часто називатиме її Іренкою-Яринкою, а Левко – Ярусєю. Закохана Яринка називає свого Збігнева Збишеком, Збишком ("А до їхньої оселі вже поспішав Збишек, Збігнєв Конвіцькій..." [7: 435]; "Отакий Збишко-розбишко" [7: 416]). Слов'янське особове ім'я Збігнів утворилося від "дієслова збувати, позбуватися та іменника гнів" [11: 194]. Персонаж любив і не відчував ненависті до родичів русинки.

Ми зафіксували кілька прізвищ, що функціонують поруч із прізвищами героїв. До деяких із них автор подає енциклопедичну характеристику. Сім'я Басоків, по вуличному Забродів, врятує єврейку Цилю. Роман розповів Цилі про їх сільське прізвисько Заброди, яке "нішло від його діда, що прийшов у Лісівці в приймаки з Вищева – прибукав, прибродив, забродив. Так і стали – від Забродою, а далі вся родина – Забродами" [7: 334]. Так звичайний апелятив ліг в основу прізвиська. Прізвисько Рудько поліцая Пилипа Рудюка утворилося від прізвища носія ("А я з Лісівців, Пилип Рудюк, Рудько по вуличному, таки діла" [7: 355]). Баба Настя, яка прихистила Цилю, мала

прізвисько Настя Гуська ("таке було тоді в неї прізвисько, то вже пізніше стала Якимихою" [7: 344]). Андронім Якимиха утворився від імені чоловіка. Яким називав її Настунею, а В. Лис використовує варіант Настя-Настуня.

У цій частині є багато здрібніло-пестливих літературно-художніх антропонімів із мінімальним рівнем експресії. Це іменні варіанти: Настуня, Мотрунка, Пилипцьо, Трохимко, Романко.

Події в третій частині "Дім" розгортаються на фоні розпаду імперії зла – СРСР. Заголовок досить символічний, адже йдеться про дім, де живуть найрідніші, а також про дім вічного життя. З перших сторінок читач знайомиться з таким собі Іваном Колибабою ("Іван зі смішним прізвищем Колибаба – яке не знати, де й узалося в селі, а по вуличному ще смішніше – Рахманій – учудив. Став ходити по селі, закликаючи вступити в якийсь Рух" [7: 479]). Апелятив рахманний – "смирний, тихий; спокійної вдачі" [3: 1203]. Його в селі так і називають: тихенький чоловічок ("А Іван Колибаба, він же Ванько Рахманій, повністю відповідав своєму вуличному прізвиську – низенький, худий, як трясця, ніби сала ніколи не їв, з тихеньким голосом. Такого не те що п'ятірнею, пальцем ткни – завалиться" [7: 481]). Саме цей простий чоловічок проявив витримку, непідкупність. Для лейтенанта міліції Дмитра Яценка, що виділяється статурою, Іван є хирляком, ідіотом, пришепком, у нього "по-бабськи ніжне" тіло (відчитується натяк на прізвище Колибаба). Дружина Яценка Поліна називає його пришепкуватим Ванькою. За словником сучасного українського сленгу дізнаємося, що Ванька – "1. Дурник. 2. Простенька, недалеко, але щира, відкрита людина" [8: 72]. Та, насправді, "той чудик Іван Колибаба на прізвисько Рахманій" [7: 533] виявиться сильнішим і розумнішим.

Старий Юхим буде омріяний дім, у якому планує доживати з Любою – коханням усього його життя. Має персонаж справжнє ім'я та прізвище, а

також вуличне прізвисько: Юхим Богуш на прізвисько Юхим Тракторець ("Те прозвисько причепилося до нього вже по війні й колишнє – Губаті, що стосувалося всієї сім'ї й прийшло через якусь прапрабабцю, що казали, скрізь свого носа встромляла, рота не затуляла, розпускала губу, забулося. Він став Тракторцем, а вони всі тоже Тракторці..." [7: 515]). Юхимові сподобався маленький тракторець, він просився сам і на курси трактористів, і на керування таким невеликим тракторцем. Просив як іграшку, як те, що найбільше сподобалося, директор не відмовив ("Так тракторець став Юхимовою долею на цілих чверть століття ще й з гаком" [7: 515]; "Тракторці... – Ну, діда Юхима так прозвали, ну, прізвисько потім і до всієї сім'ї причепилося. Бо ж він у емтеесі, а потім у колгоспі тільки на маленьких тракторцях і їздив. Навіть говорив із тим своїм тракторцем, як із живим" [7: 524]; "...осідлав свого залізного коника – тракторця, і сам став Тракторцем" [7: 535]). Як бачимо, одне бажання, яке стало реальністю, породило прізвисько, а воно швидко витіснило попереднє. Донька Юхима Ольга має незвичне ім'я ("...дочка, яку в селі називали Олька Тракторець чи Олька Тракторцева – од його прозвиська значить. Насправді ж її звали незвичним для сільського вуха ім'ям – Олівія" [7: 504]). Далі дізнаємося, що ім'я мало бути Ольвія (як давньогрецьке місто-держава Північного Причорномор'я), але в сільській раді сказали, що такого імені нема, зате є Олівія. Юхим багато наслухався від свого побратима-фронтовика Петра про історію міста, про розкопки. Він дав собі слово, що "якщо народиться син – Петром назве. А як дочка – то тим дивним, давнім, але якимось аж пісенним світлим ім'ям – Ольвія" [7: 510]. Батько, можливо, й не знав, що в перекладі з давньогрецької Ольвія означає "щаслива". А кожен батько хоче щастя своїм дітям. Ім'я Ольвія не сприймалося односельцями, тому й називали Олівію Олькою ("І йде тепер

до хати, де живе разом з Ольвією-Олівією, яку в селі називають Ольгою, а більше просто Олькою..." [7: 512]]. Іноді автор використовує варіант Олька-Ольвія-Олівія, зібравши разом усі імена. Чоловік Олівії називає її ласкаво Ольвічкою, йому подобається її ім'я ("Андрій, як і її батько, звав дружину Ольвічкою, іноді жартома Оливкою і ніколи Олькою, як називали в селі. Тесть учудив, але незвичне ім'я дружини Андрієві подобалося" [7: 518]). Доонімне значення імені Олівія – "маслина", "олива" [10: 267]. Чоловік, ймовірно, знав про походження імені.

Автор веде розповідь про героїв, які були присутні в другій частині, долі яких дивним чином поперепліталися. Бетті одружаться з Левком, вони пройдуть випробування концтаборами. У цій частині автор подає пояснення до псевдоніма Грива ("Але восени сорок сьомого, коли вже поопало листя з дерев, Левко Богуш на псевдо Грива, покинув їхній схрон. Він і справді носив довге, схоже на гриву волосся. Та Левко-Грива не йшов здаватися" [7: 56–561]). Свою доньку Бетті з Левком назвуть Яринкою на честь Яринки, що загинула. Правда, звать її Яринкою тільки вдома, бо на Донбасі такого імені не знають, тому – Ірина. Сама Яринка каже: "Ірина, вибачте, Ярина Левівна Богуш, – зробила кніксен і тут же додала: – Наша вчителька Тамара Дмитрівна каже, що в мене найгрізніше ім'я й по батькові у всій школі. Бо Ірина – грізна, бурхлива, а Лев – о! Р-р-р!" [7: 550]. Мама Бетті заперечує, і правильно, адже Ірина (Ярина) – "мир", "спокій" [10: 156].

Натрапляємо на низку псевдо вояків УПА: повстанець Гнат на псевдо Кучерявий, Варочка на псевдо Верба, друг Кмітливий. Автор не дає підказки, ми не знаємо мотивів їх надання. Сидір Веремчук отримав прізвисько Шмидкий (Швидкий) за манерою поведінки ("Справді був бистрим, спалахував, як вогонь і горів бажанням воювати за Україну" [7: 577]). Роман Басок мав псевдо Ліщина ("Він мав повстанське псевдо Ліщина і все частіше уявляв себе куцем, чи й

великим деревом, на якому мають, мусять вирости ще багато горіхів" [7: 578]). Бажання вижити штовхнуло Романа на злочин: він присвоїв документи вбитого солдата, став Вадимом Ващенком. Прізвисько його колишньої сім'ї (Заброда) тепер би йому найкраще підійшло.

Серед назв другорядних героїв є такі, що також привертають увагу. Це в основному прізвиська сільського люду. Напр.: Степан Глашений ("Глашеним прозвали, бо криком кричав за нову владу, про щасливе життя в майбутньому торочив. І таки добився його хоча б для себе" [7: 605]). Прізвисько похідне від *глашатай* – "той, хто прилюдно проголошує що-небудь і бореться за його здійснення" [3: 244]. Карпа Синюту в селі називають Карпом Рубакою. Його донька Люба – Рубакова. Автор дає пояснення: "Любка Рубакова, від прізвиська її батька, прозваного Рубакою, бо був кіннотником і на імперіалістичній війні в царській армії, і у війну громадянську, спочатку в армії отамана Зеленого... І хвалився, як шаблею скидав, рубав голови ворожі врангелівців і білополяків, настромляв, як головки капусти, тому прозвали Рубакою" [7: 590]. Не тільки Любку називали за прізвиськом батька, Маруся Картузова також так названа ("батька її картузом називали, бо не казав шапка, а тільки картуз, навіть на зимову вдягачку" [7: 594]). Тимка Рищука прозивають Тимко-Рябко ("Тимко-Рябко, як його прозивають із-за ластовиння на лиці" [7: 605]). Тимко був небайдужий до Любки, мав надію, що вона полюбить його, був відданий, як собака. Любка Юхимові скаже: "Не, тільки дивиться відданими очима, як той справжній Рябко..." [7: 607]. Як бачимо, прізвисько утворилося за зовнішнім виглядом людини, а пізніше вказувало ще на одну рису характеру, поведінки персонажа. Натрапляємо на низку інших промовистих прізвиськ, але енциклопедичної характеристики до них не знаходимо в романі:

Катерина Лопотуха, Семен Рукатий, Сидір Репетун та ін.

Якщо для називання селян автор використовує імена, прізвища, прізвиська (андроніми в тому числі), то сільську інтелігенцію називають за іменем та іменем по батькові: голова колгоспу Юрко Петрович, голова сільради Павло Гнатович, секретарка Ганна Прокопівна, фельдшерка Зоя Василівна, вчителі Степан Мартинович, Тарас Демидович, Ольга Трохимівна.

У романі "Вифлеєм", як і в усіх інших, В. Лис використовує чимало експресивно-оцінних літературно-художніх антропонімів, які мають низку емоційних конотацій, що вказує на близькі, родинні стосунки. У частині "Дім" їх досить багато: Гальочка (Галка), Дмитрик, Катька, Панаска, Людмилка, Варка, Валерчик, Маринка, Васьок, Віталік, Вірочка, Вітько, Кирилко, Ромасько (Ромашечко), Юхимко (Юхимцьо), Павлик, Митько, Софієчка, Гартемчик, Соломка, Петро-Петрусь, Люба-Любов.

Є серед літературно-художніх антропонімів розмовні варіанти, створені на базі реальних найменувань історичних осіб, які становлять історичне тло епохи, так звані прізвиська (назвиська). Так Михайла Горбачова називають Міченим ("...от-от держава наша розрушиться... І ніякий Мішка Мічений неї не спасе" [7: 498]); Микиту Хрущова – по-різному ("Микита Хрущов, якого в Сокорівцях називали не інакше, як Хрущем, Микиткою і кукурузником, на партійному з'їзді пообіцяв через двадцять років показати останнього попа" [7: 600]).

Ми натрапили на особливий вид літературно-художніх антропонімів і назвали їх абстрактонімами (абстрактні поняття, що стали онімами, містять ознаку, ізольовану від носія). Ми знаємо, що "абстрактними називаються слова, які позначають назви процесів, ознак, властивостей, що не належать до якихось конкретних предметів і мисляться поза зв'язком із ними. Це іменники на позначення

якостей, властивостей, дій, які людина не сприймає безпосередньо органами чуття" [9: 141–142]. Такі оніми важко зрозуміти, бо вони не мають фізичної форми. Але автор наділив їх рисами людини, тому відбувається персоніфікація. Героями роману стають Вічність, Випадок, Удача, Страх, Час. Ірод хоче жити вічно, шукає ту діву Вічність: "Вони озираються і кличуть до себе прекрасну істоту, прекрасну діву Вічність. Їм здається, що вона йде за ними, належить їм. Хоче належати... Навічно молода. Безсмертна, як і слід бути Вічності. Всевадна" [7: 69]. Дивний Сихем стане батьком ("Так почалося його нове життя, узаконене дивною любов'ю і паном Випадком" [7: 125]). Яринці щастило, бо назбирала повно грибів ("Тітка Удача таки збирала гриби разом з нею" [7: 259]). Такий собі товариш Карпов мав дати Сталіну інформацію за три дні ("Він її отримав достроково – товариш Страх водив перами товариша Карпова і його підлеглих" [7: 601]). Час не стоїть на місці, це розуміє Юхим, коли через багато років зустрічається зі своєю Любцею ("Вони стояли й дивилися одне на одного. Вона вже й із паличкою. Любині очі пригасли, зеленкуватість їхня стала тьмяною. Наче в пожухлої, прибитої часом трави. Була зеленою, а дядько Час її вибив, висушив, пригасив" [7: 634]). Оніми Вічність, Випадок, Удача, Страх, Час не можуть не ототожнюватися з антропонімами, оскільки існують у тексті з апелятивами, що називають людину: дівка Вічність, пан Випадок, тітка Удача, товариш Страх, дядько Час.

Висновки й перспективи дослідження. Літературно-художні антропоніми з роману "Вифлеєм" Володимира Лиса відображають усі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Вони є важливими елементами стилістики, виконують активну роль у створенні загальної образності твору, несуть інформацію. Така інформація міститься в доонімній семантиці основи літературно-художнього антропоніма,

розкривається через словесну авторську характеристику героя, увиразнюється базовими конотаціями реального антропоніма в його літературному прототипі.

Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх онімів, що функціонують на сторінках романів Володимира Лиса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород: Патент, 1995. 120 с.
2. Вегеш А. Заголовок у романах Володимира Лиса – ядро художнього полотна. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Філологія. Випуск 1 (45). На пошану Кирила Йосиповича Галаса (до 100-річчя від дня народження). Ужгород: Видавництво ПП Данило С. І., 2021. С. 110–117.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. 1728 с.
4. Горенко О. П. Антропонімічний вимір американського романтизму: Монографія. Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ТОВ "ПанТот", 2008. 312 с.
5. Ісат Ю. А. Таємниця вашого імені. Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2006. 736 с.
6. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика: зб. статей*. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37.
7. Лис В. Вифлеєм: роман-триптих; худож.-оформлювач О.А. Гугалова- Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 653 с. (Великий роман).
8. Словник українського сучасного сленгу / Упорядник Т. М. Кондратюк; Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
9. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. 3-тє вид. перероб. К.: Либідь, 2005. 488 с.
10. Трійняк І. І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.
11. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Belei, L. O. (1995). Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii 19–20 st. [Functional and stylistic possibilities of Ukrainian literary anthroponomy of the 19–20 centuries]. Uzhhorod: Patent. 120 p. [in Ukrainian].
2. Vehesh, A. (2021). Zaholovok u romanakh Volodymyra Lysa – yadro khudozhnoho polotna [The title in the novels of Volodymyr Lys is the core of the artistic canvas]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii Filolohiia. Iss. 1 (45). Na poshanu Kyryla Yosypovycha Halasa (do 100-richchia vid dnia narodzhennia). Uzhhorod: Vydavnytstvo PP Danylo S.I. Pp. 110–117. [in Ukrainian].
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) (2005). [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions)]. / arranged and edited by. V.T. Busel. K.: Irpin: VTF "Perun". 1728 p. [in Ukrainian].
4. Horenko, O. P. (2008). Antroponimichnyi vymir amerykanskooho romantyzmu: Monohrafiia [Anthroponomic dimension of American romanticism: Monograph]. Instytut filolohii Kyivskoho natsionalnooho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. TOV "PanTot". 312 p. [in Ukrainian].
5. Isat, Yu. A. (2006). Taiemnytsia vashoho imeni [The secret of your name]. Donetsk: TOV VKF "BAO". 736 p. [in Ukrainian].
6. Karpenko, Yu. O. (2008). Nazva tvoruu yak obiekt onomastyky (Perevazhno na materialii tvorchosti Mykoly Bazhana) [The title of the work as an object of

- onomastics (Mainly based on the work of Mykola Bazhan)]. *Literaturna onomastyka: zb. statei*. Odesa: Astroprint. Pp. 29–37 [in Ukrainian].
7. Lys, V. (2022). *Vyfleiem: roman-tryptykh* [Bethlehem: triptych novel]; artistic design by O.A. Huhalo-va- Mieshkova. Kharkiv: Folio. 653 p. [in Ukrainian].
  8. *Slovyk ukrainskoho suchasnoho slenhu* (2006). [Dictionary of Ukrainian modern slang] / arranged by T. M. Kondratiuk; art. design by B. P. Bublyk, S. I. Pravdiuk. Kharkiv: Folio. 350 p. [in Ukrainian].
  9. *Suchasna ukrainska mova: Pidruchnyk* (2005). [Modern Ukrainian language: Textbook] / O. D. Ponomariv, V. V. Rizun, L. Iu. Shevchenko et al, O. D. Ponomariv (eds.). 3-edit, amended. K.: Lybid. 488 p. [in Ukrainian].
  10. Triiniak, I. I. (2005). *Slovyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian names]. K.: Dovira. 509 p. [in Ukrainian].
  11. Chuchka, P. P. (2011). *Slovianski osobovi imena ukrainsiv: istoryko-etymolohichni slovyk* [Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Uzhhorod: Lira. 432 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 03.05.2023

Схвалено до друку: 26.05.2023